

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ СТУДЕНТІВ ДО ПРИЙНЯТТЯ СТРАТЕГІЧНОГО ЖИТТЄВОГО РІШЕННЯ ЩОДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

Розглядаються основні підходи до визначення психологічної готовності особистості до прийняття рішень, обґрунтовані компоненти психологічної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення, визначені шляхи розвитку психологічної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

Ключові слова: *готовність особистості, психологічна готовність, прийняття стратегічного життєвого рішення, професійне самовизначення.*

Прийняття рішення щодо вибору професійної діяльності для молодшої людини є одним із найважливіших і доленосних рішень у житті. Професійна праця включає в себе діяльність, корисну для суспільства, а не просто те заняття, яке приносить прибуток. За А. Адлером, праця приносить почуття задоволення та самоповаги тільки тоді, коли вона корисна для інших [11].

Важливо зазначити, що професійне самовизначення молоді не завершується з вибором вищого навчального закладу та початком професійного навчання. Проблема прийняття рішення щодо обраної професії ще не закрита і може супроводжувати студента усі п'ять років.

По-перше, на перших курсах у студента може з'являтися розчарування з приводу вивчення окремих дисциплін, які начебто не надають знання з обраного фаху. Сюди ж належать розчарування, пов'язані з вимогами окремих викладачів до вивчення дисциплін і форм оцінювання: занадто великі обсяги вивчення матеріалу (особливо відведені на самостійну підготовку); специфічні вимоги до форм підготовки (реферати, курсові, побудова логічних схем вивченого матеріалу тощо) та подачі матеріалу (виступ за кафедрою перед групою чи перед усім

поток); особливості оцінювання (за кредитно-модульною системою, а не в оцінках). У студентів загострюється почуття справедливості-несправедливості, зростає розбіжність між уявленим і реальним навчанням у ВНЗ, що призводить до психологічного дискомфорту. Наведені психологічні явища належать до процесу адаптації молоді до навчання. Однак не можна відкидати той факт, що у студентів залишається невизначеність: чи сюди я прийшов; чи правильний професійний вибір зробив? Отже, питання правильного професійного вибору залишається відкритим.

По-друге, на старших курсах у період написання диплому та проходження переддипломної практики студенту знову необхідно приймати відповідальне рішення: а яке ж саме робоче місце обрати у розмаїтті професії. Йдеться насамперед про спеціалізацію в конкретному професійному напрямі. Наприклад, якщо це професія «психолог», то ким бути: вченим-психологом, викладачем психології ВНЗ, психологом організації, шкільним психологом, практичним психологом, психологом-консультантом, аналітиком, тренером психологічних тренінгів тощо.

Отже, прийняття рішення студентом щодо професійного вибору є надзвичайно відповідальним, життєво значущим, пролонгованим у часі процесом, який вимагає кваліфікованих знань, практичних навичок і рішучих дій.

Проблема професійного самовизначення в різних аспектах висвітлена у працях багатьох учених, таких як: Е. Зеєр, Є. Климов, Н. Пряжников, Н. Побірченко, В. Рибалка, В. Синявський, В. Толочек, Б. Федоришин та ін. Вчені вказують, що вибір професії – одне з найважливіших стратегічних рішень у житті людини і складна комплексна проблема. Це важливий акт самовизначення – свідомого вибору суб'єктом професійної життєвої позиції, яка стає вирішальним чинником у виборі способів розв'язання тих чи інших життєвих проблем.

Психологічну готовність особистості до професійної діяльності досліджували такі вчені, як Г. Балл, К. Дурай-Новакова, Л. Карамушка, Л. Нечаєва, В. Рибалка та багато ін.

Однак, незважаючи на актуальність професійного самовизначення молоді, в науково-психологічній літературі недостатньо приділено уваги саме формуванню психологічної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

Метою статті є висвітлення та теоретичне обґрунтування основних компонентів психологічної готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

Успішність прийняття студентами стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення, безумовно, залежить від їх готовності до цього процесу. Зважаючи на це, у теоретичному дослідженні доцільно розглянути зміст поняття «готовність» та виокремити психологічні особливості готовності студентів до прийняття стратегічного життєвого рішення щодо професійного самовизначення.

У психологічному словнику термін «готовність» розглядається в контексті «готовності до дії» і визначається як стан мобілізації усіх психофізіологічних систем людини, що забезпечують ефективне виконання визначених дій. Психофізіологічну готовність учені визначають як оптимальний стан здатності до певної діяльності, праці, котрий характеризує фізичний і психологічний розвиток людини, наявність необхідних резервних фізичних і психічних можливостей організму для своєчасної адаптації до умов професійного середовища, об'єму та інтенсивності праці, здатність до певної праці у визначених умовах (обмеженому ліміті часу тощо), що ґрунтується на фізичних і психічних якостях людини [9, с. 189].

Отже, конкретний стан готовності до дії визначається узгодженням факторів, які характеризують різні рівні чи сторони готовності: фізіологічну підготовленість, необхідну нейродинамічну забезпеченість дії, психологічні умови готовності. В залежності від умов виконання дії провідною може стати одна з цих сторін.

Необхідно зазначити, що в науково-психологічній літературі в основному поняття «готовність» часто визначається як результат професійної підготовки. Так, К. Платонов вважав, що готовність до праці – це результат трудового виховання, професійного навчання та психологічної підготовки.

Психологічну готовність до вправної поведінки в ситуаціях вибору розглядає Г. Балл як складник психологічної культури особи. Однак реалії життя можуть ставити й високорозвинену особистість із сформованими ціннісними орієнтирами перед необхідністю вибору, часом трагічного (не стільки «між добром і

злом», як між різними значущими для неї цінностями, наприклад, громадянськими, професійними, сімейними, цінностями дружби й кохання), одночасно реалізувати які не вдається. Проте, зауважує вчений, не слід нехтувати можливістю творчого трансцендування ситуації вибору, виходу за межі начебто вичерпної сукупності альтернатив [2].

В. Рибалка, узагальнюючи психологічну модель особистості, виділив п'ять основних компонентів готовності в діяльнісному вимірі: потребнісно-мотиваційний, інформаційно-пізнавальний (прийом, пошук, переробка інформації), цілеутворювальний (прийняття рішення), результативний (виконання рішення, досягнення результату діяльності), емоційно-почуттєвий [10, с. 43].

У працях Л. Карамушки представлені дослідження психологічної готовності до управління в системі освіти, визначено, що психологічна готовність керівників освітніх організацій до управління – це комплекс мотивів, знань, умінь і навичок, особистісних якостей, котрі забезпечують успішну взаємодію керівників із учасниками управлінського процесу та ефективність управління загалом [6]. За своєю структурою вона є складним, багатоаспектним утворенням, до складу якого входять такі функціонально пов'язані між собою взаємообумовлені компоненти: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний. Однак, слід зазначити, що в даному розумінні не вистає емоційного компоненту.

Таким чином, можна говорити про те, що одним із чинників процесу ефективного управління є психологічна готовність керівника до прийняття управлінських рішень.

Готовність до здійснення стратегічних життєвих виборів пов'язується вченими з поняттям життєвої компетентності. І. Єрмаков, В. Нечипоренко, Д. Пузіков визначали, що життєва компетентність – це системна властивість особистості; цілісна, ієрархічна, динамічна система життєвих компетенцій, які визначають здатність і готовність особистості свідомо, творчо окреслювати і здійснювати свій життєвий шлях у ході самостійного й ефективного вирішення різноманітних життєвих завдань, які постають перед нею. Життєва компетентність передбачає здатність особистості не лише до необхідних життєвих вчинків у життєвих обставинах, створених (нав'язаних) людині культурними й суспільно-історичними умовами її життєдіяльності, а зумовлює її

спроможність визначати, готувати (наближати) та здійснювати життєві події, які не могли б відбутися без її активності [5, с. 49].

Важливим аспектом психологічної компетентності особистості є готовність до побудови власного життєвого шляху. Як підкреслюють дослідники, життєтворчість – це генералізована здатність і особлива готовність особистості до духовно-практичної діяльності, спрямованої на свідоме й творче проектування та здійснення власного життя як індивідуально-особистісного життєвого проекту.

У наукових джерелах зустрічаються різні аспекти готовності студентів. Поняття «психологічна готовність» включає наявність у студентів відповідної психологічної установки на діяльність у ситуації вибору; мотивів, цілей і ціннісних орієнтацій; високого почуття відповідальності за виконання своїх професійних обов'язків; цілеспрямованості, активності й самостійності у прийнятті рішень.

Учені дотримуються думки, що професійна готовність – це суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання визначеної професійної діяльності. Професійна підготовка включає розвиток знань, умінь, навичок і відносин, що відповідають профілю діяльності та розглядаються на особистісному або професійному рівнях.

К. Дурай-Новакова, аналізуючи питання професійної готовності до педагогічної діяльності, стверджує, що це складне структурне утворення, ядро якого складає позитивне ставлення до майбутньої вчительської професії; досить стійкі мотиви діяльності; наявність професійно-значущих якостей особистості; визначена сукупність професійно-педагогічних знань, навичок, умінь, їхнє застосування на практиці [4]. Позитивне ціннісне ставлення, на нашу думку, є важливим елементом будь-якої готовності особистості.

У багатьох дослідженнях готовність до діяльності розглядається як: активний стан особистості, що викликає діяльність; наслідок діяльності; якість, що визначає установки на професійні ситуації і задачі; передумови до професійної діяльності, її регуляції стійкості, ефективності.

Таким чином, досліджуючи в різних аспектах природу змісту і структури феномена готовності, всі автори одностайні в тому, що вона виражає сутність спрямованості особистості на діяльність.

Загальновизнано, що розглядати структуру готовності до педагогічної діяльності необхідно в єдності щонайменше трьох компонентів: мотиваційного, когнітивного та операційного.

С. Воробйова вважає готовність до діяльності не тільки станом особистості, а й динамічною і водночас стійкою характеристикою майбутнього професіонала. Це й визначило її підхід до проблеми підготовки студентів до творчого рішення дидактичних задач.

Готовність доцільно розглядати як результат процесу підготовки особистості. Трактуючи професійну підготовку майбутнього вчителя як процес, Е. Алексаніна акцентує увагу на таких його ознаках: цілісність, диференційованість, поетапна організація. На її думку, підготовка, як і будь-яка діяльність, має програмно-цільове призначення. Серед цілей підготовки як діяльності дослідниця виділяє: розвиток мотиваційної готовності, змістовий напрям підготовки (визначається за її предметом) і розвиток умінь особистості педагога.

Л. Нечаєва у своєму дослідженні розглядає лише результат підготовки – готовність, яку розуміє як «систему інтегральних змінних, що включають професійно-педагогічну спрямованість особистості, її теоретичну озброєність, а також наявність професійно-значущих умінь, необхідних для спільної діяльності» [8, с. 11].

Таким чином, у готовності як результаті підготовки до професійної діяльності виділяють мотиваційний (переконання, погляди, мотиви, установки на визначену поведінку), особистісний (почуття, вольові й інтелектуальні якості), змістовий (знання) та професійний (уміння і навички) компоненти. Однак при такому розгляді виникає протиріччя, оскільки особистісний компонент включає в себе і мотивацію, і знання особистості.

На жаль, досить нечасто у психологічній літературі наводиться результат досліджень готовності особистості до прийняття рішень. Як відомо, саме рішення в психології – формування мисленнєвих операцій, які знижують вихідну невизначеність проблемної ситуації взагалі, і в ситуації професійного самовизначення зокрема.

Здійснюючи аналіз здатності керівників до прийняття рішень в умовах ризику, О. Мушинська розглядає такі компоненти їх психологічної готовності [7]: 1) відображувальний – високий

професійний розвиток пізнавальних процесів і стійких якостей особистості, що забезпечують стійке реагування фахівця на всі впливи навколишнього середовища з урахуванням майбутньої діяльності; 2) спонукальний (центральный) – система мотивів з їхньою взаємозалежністю й супідрядністю; 3) виконавчий – міцні й високорозвинені розумові та сенсорні здатності; 4) регулюючий – вольові якості особистості, емоційна стійкість, здатність довільно знижувати негативний вплив шкідливих факторів, керувати своєю поведінкою у стані напруженості. Отже, стан готовності забезпечує перехід до виконання нового завдання або до виконання завдання в умовах, що змінилися, тобто сформована готовність дозволяє адекватно реагувати на зміну зовнішніх умов, забезпечувати взаємозв'язок внутрішнього стану індивіда із зовнішніми цілями діяльності. Основними компонентами готовності дослідниця визначає мотиваційний, вольовий, регуляторний, когнітивний і типологічний.

Необхідно зазначити, що оскільки мотивація залежить від ціннісного ставлення особистості, то основним недоліком даного підходу є відсутність ціннісного компоненту.

Наведений матеріал дозволяє нам визначити психологічну готовність до прийняття стратегічного життєвого рішення як складне ієрархізоване структурне утворення, що складається із ціннісно-мотиваційного, інформаційно-пізнавального, цілеутворювального й результативного компонентів та забезпечує здатність особистості до успішного професійного самовизначення.

Аналіз літературних джерел свідчить, що важливою передумовою успішного професійного самовизначення є також сформованість в особистості професійно-важливих якостей – окремих психічних, психологічних і фізичних властивостей, які відповідають вимогам певної професії і сприяють успішному оволодінню нею. Підготовка до свідомого вибору професії передбачає активне формування таких психологічних якостей, як здібності, інтереси, ціннісні орієнтації, прагнення, професійні плани, ідеали, переконання, що досить широко висвітлено в дослідженнях.

Однак, виходячи зі специфіки проблеми професійного самовизначення в контексті прийняття стратегічного життєвого рішення, слід зупинитися ще на одному показнику, який суттєво, на нашу думку, може впливати на готовність до прийняття рішення.

Йдеться про рівень суб'єктивного контролю, який притаманний кожній особистості.

Поняття «локус контролю» запропоновано американським психологом Дж. Роттером і позначає схильність людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності або зовнішнім обставинам, або своїм власним здібностям і зусиллям. Як стверджує дослідник, особистості, які мають інтернальний локус, більшою мірою готові власними зусиллями здолати життєві труднощі, вони більше орієнтовані на їх передбачення, прогнозування тактики та стратегії досягнення поставлених цілей. Особистості, орієнтовані на екстернальний локус, як правило, звинувачують у своїх негараздах зовнішні обставини чи інших людей, і тому або приймають невірні рішення, або взагалі не потерпають крах у сфері досягнень. Це може проявлятися в невпевненості в собі, у страхах і побоюваннях зробити щось не так, та суттєво може позначитися на процесі прийняття рішень щодо професійного самовизначення.

Як відомо, одним із основних критеріїв правильності прийнятого стратегічного рішення вважають обґрунтованість рішення [9]. Тому розглядаючи локус контролю особистості, можна припустити, що екстернальні особистості свої стратегічні рішення будуть обґрунтовувати недостатньо (або взагалі неправильно).

Отже, можна припустити, що рівень суб'єктивного контролю особистості студента прямо чи опосередковано може позначатися на всіх компонентах психологічної готовності (ціннісно-мотиваційному, інформаційно-пізнавальному, цілеутворювальному та результативному) та на обґрунтованості рішення. Тому з метою допомоги молоді щодо професійного самовизначення необхідно створювати програми розвитку психологічної готовності студентів, які будуть враховувати усі означені проблемні аспекти, що буде висвітлено нами у наступних публікаціях.

Таким чином, у загальному вигляді психологічна готовність до прийняття стратегічних життєвих рішень щодо професійного самовизначення передбачає сформоване ціннісно-позитивне ставлення до певного напрямку професійної діяльності, наявність мотивації та необхідних професійних знань, усвідомлення мети професійного зростання та обґрунтованість прийнятого рішення. Розробка та впровадження програм розвитку психологічної готовності студентів до прийняття стратегічних життєвих рішень

щодо професійного самовизначення забезпечать високий рівень обґрунтованості рішень, а ефективність прийнятого рішення дозволить уникнути невизначеності та розчарувань щодо обраної професії.

Список використаної літератури

1. Абульханова-Славська К.А. Стратегия жизни / К.А. Альбуханова-Славська. – М. : Мысль, 1991. – 299 с.
2. Балл Г.О. Феномен вибору в контексті соціальної поведінки / Г.О. Балл // Соціальна психологія. – 2005. – №1. – С. 3-13.
3. Розвиток психологічної готовності педагогів до творчої професійної діяльності : наук.-метод. посіб. / [за наук. ред. Е.О. Помиткіна; НАПН України. Ін-т пед. освіти і освіти дорослих; Миколаїв. спеціаліз. шк. I-III ступенів мистецтв і приклад. ремесел "Акад. дитяч. творчості"]. – К.; Миколаїв, 2010. – 288 с.
4. Дурай-Новакова К.М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Дисс. ... д-ра пед. Наук / К.М. Дурай-Новакова. – М., 1983. – 356 с.
5. Єрмаков І.Г. Теорія і практика життєвого проектування саморозвитку особистості : [практико-орієнтований посібн.] / І.Г. Єрмаков, В.В. Нечипоренко, Д.О. Пузіков. – Запоріжжя : Вид-во Хортицького навчально-реабілітаційного багатопрофільного центру, 2011. – 436 с.
6. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти : [монографія] / Л.М. Карамушка. – К. : Ніка-Центр, 2002. – 332 с.
7. Мушинська О.В. Особливості структури психологічної готовності керівників економічних відділів до прийняття рішень в умовах ризику/ О.В. Мушинська // Актуальні проблеми психології. – Т.7. – Вип. 24. – 2007. – С. 208-215.
8. Нечаєва Л.В. Підготовка студентів педінститутів до взаємодії з учнями: Автореф. ... дис. канд. пед. наук / Л.В. Нечаєва. – Харків, 1991. – 18 с.
9. Помиткіна Л.В. Психологічні особливості становлення у студентів життєвої позиції особистості / Л.В. Помиткіна // Соціальна психологія. – 2010. – №5 (43). – С. 130-137.
10. Рибалка В.В. Особистісний підхід у профільному навчанні старшокласників : [монографія] / В.В. Рибалка / за ред. Г.О. Балла. – К. : ІПППО АПН України, 1998. – 160 с.
11. Фрейджер Р., Фейдимен Д. Личность. Теории, упражнения, эксперименты / Роберт Фрейджер, Джеймс Фейдимен. – Спб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2006. – 704 с.

Любовь Помыткина, Давид Помыткин

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ГОТОВНОСТЬ СТУДЕНТОВ К ПРИНЯТИЮ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ЖИЗНЕННОГО РЕШЕНИЯ О ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ САООПРЕДЕЛЕНИИ

Рассматриваются основные подходы к определению психологической готовности личности к принятию решений, обоснованы компоненты психологической готовности студентов к принятию стратегического жизненного решения о профессиональном самоопределении, определены пути развития

психологической готовности студентов к принятию стратегического жизненного решения о профессиональном самоопределении.

Ключевые слова: готовность личности, психологическая готовность, принятие стратегического жизненного решения, профессиональное самоопределение.

Lubov Pomutkina, David Pomutkin

PSYCHOLOGICAL READINESS OF STUDENTS TO THE STRATEGIC LIFE DECISIONS ON PROFESSIONAL SELF-DETERMINATION

The main approaches to determining of the individual's psychological readiness to make decisions are considered in the article. Thus, the concept "psychological readiness" includes the students' appropriate psychological settings for activities in situation of choice; motives, goals and value orientations; high sense of responsibility for their professional duties performance, commitment, activity and independence in decision making. Exploring the content and structural nature of the phenomenon of readiness, all authors share the same opinion that it expresses the essence of the individual's orientation towards activities. An important precondition of successful professional self-identification is formation of the individual's professionally important qualities - specific mental, psychological and physical features which meet the requirements of certain profession and contribute to it successful mastering. It is proved that psychological readiness to take vital strategic decisions - is a complex hierarchical structural formation consisting of value-motivational, informational and educational, goal-forming and effective components and provides the individual's ability to successful professional self-identification. Based on the specifics of the professional self-identification problem, in the context of the vital strategic decisions making the level of subjective control ("locus of control") should be considered, which directly or indirectly affects all components of psychological readiness and decision validity.

So, in general, the psychological readiness to make vital strategic decisions concerning professional self-identification involves positive value-formed attitude towards certain direction of professional activities, availability of motivation and required professional knowledge, understanding the purpose of professional advancement and the decision validity. Development and implementation of the students' psychological readiness to make vital strategic decisions concerning professional self-identification provide a high level of validity decisions, and the effectiveness of the decision allows avoiding of uncertainty and frustration concerning their chosen profession.

Key words: readiness of personality, psychological readiness, making strategic life decisions, professional self-determination.

Одержано 02.09.2011 р.